

TUSH MOTIVINING O‘ZBEK VA INGLIZ TILI MATNLARIDA OBRAZ YARATISHDAGI LINGVISTIK USULLARI

Mannonova Hulkar Ilhom qizi

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti Filologiya fakulteti

70111811- Xorijiy til va adabiyoti mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya *Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek ertaklarida tush motivi yordamida obraz yaratishning lingvistik usullari qiyosiy tahlil qilindi. Ingliz ertaklarida ko‘proq fantastik va g‘ayritabiiy tasvirlar orqali tush olami yaratilar ekan, o‘zbek ertaklarida tushlar axloqiy va ramziy ma’noga ega bo‘lib, xalqona ifoda vositalari bilan berilgan. Tahlillar madaniyatlararo lingvistik tafovutlarni va tasavvurlar tizimini ko‘rsatdi.*

Kalit so‘zlar: *Tush motivi, obraz yaratish, ingliz ertaklari, o‘zbek ertaklari, lingvistik usullar, madaniyatlararo farqlar, tasviriy til.*

Abstract *This article provides a comparative analysis of the linguistic methods of creating imagery through the dream motif in English and Uzbek fairy tales. In English fairy tales, the dream world is predominantly constructed through fantastic and supernatural depictions, whereas in Uzbek fairy tales, dreams carry moral and symbolic meanings expressed through folkloric linguistic means. The analysis highlights the linguistic and conceptual differences between the two cultures.*

Keywords: *Dream motif, imagery creation, English fairy tales, Uzbek fairy tales, linguistic devices, intercultural differences, figurative language.*

Kirish Til va madaniyat o‘zaro chambarchas bog‘langan hodisalardir. Xalq ertaklari esa bu bog‘liqlikning yorqin ko‘zgusi bo‘lib xizmat qiladi. E’tiborlisi shundaki, xalq ertaklarida uchraydigan motivlar nafaqat voqea rivojiga ta’sir

ko'rsatadi, balki madaniy qadriyatlarning til orqali ifodasini ham aks ettiradi. Shulardan biri — tush motivi bo'lib, u ingliz va o'zbek ertaklarida o'ziga xos til vositalari yordamida ifodalanadi. Tush motivi ko'pincha obraz yaratishning markaziy elementi sifatida xizmat qiladi. U real va g'ayritabiiy olam o'rtasidagi chegaralarni yumshatadi va qahramonlar xarakterini chuqurlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Shu jihatdan, tush motivining til vositalari orqali yaratilgan obrazlari har bir madaniyatning tasavvur va ifoda imkoniyatlarini o'rganishga imkon beradi. Ushbu maqola maqsadi — ingliz va o'zbek ertaklarida tush motivi asosida yaratilgan obrazlarning lingvistik vositalar orqali qanday ifodalanishini, ularning madaniy xususiyatlari va estetik uslublarini qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

1. Ingliz ertaklarida tush obrazini yaratishdagi lingvistik usullar. Ingliz ertaklarida tush motivi ko'pincha murakkab tasviriy usullar — metafora, simbolizm, fantastik tasvirlar orqali aks ettiriladi. Obraz yaratishda tasviriylik vositalarining keng qo'llanilishi diqqatga sazovor. Lewis Carrollning *Alice's Adventures in Wonderland* (1865) asarida tush orqali yaratilgan olam o'z qoidalariga ega bo'lgan, real olam qonunlariga bo'ysunmaydigan g'aroyib makon sifatida tasvirlanadi. Asarda "dream logic" (tush mantiqi) tamoyiliga asoslangan tasvirlar ko'plab ishlatiladi:

“She was considering in her own mind (as well as she could, for the hot day made her feel very sleepy and stupid), whether the pleasure of making a daisy-chain would be worth the trouble of getting up and picking the daisies.” (Carroll, 1865) Bu yerda tildagi oddiy voqea tasvirlari tumanli, sekin o'zgarib boruvchi ong holati orqali ifodalanadi. Bundan tashqari, ingliz ertaklarida qiyoslashlar (“as light as a feather”, “as strange as a dream”) va fantastik metaforalar (“talking flowers”, “shrinking potions”) tush olamining noodatiy xarakterini kuchaytiradi. Jack and the Beanstalk kabi klassik ertaklarda ham tushga o'xshash fantastik elementlar (gigant daraxt, ulkan jonzotlar) real hodisalar bilan tabiiy tarzda aralashadi. Shunday qilib,

ingliz ertaklarida tush motivi til vositalari yordamida erkin, serjilo tasviriy olamni yaratish uchun xizmat qiladi.

2. O‘zbek ertaklarida tush obrazini yaratishdagi lingvistik usullar:

O‘zbek xalq ertaklarida tush motivi ko‘proq axloqiy va bashoratli ma’no kasb etadi. Tushlar ko‘pincha qahramon taqdirini belgilovchi ramziy belgilar sifatida ishlatiladi. Masalan, Tush ko‘rgan yigit ertagida qahramon ko‘rgan tush uning kelajakdagi qismatini belgilab beradi: “Yigit tushida tog‘dek oltin, daryo misol kumush ko‘radi. Ustozlari esa bu tushing — katta boylik va ulug‘ martabaga yetishingni bildiradi, deydi.” (O‘zbek xalq ertaklari to‘plami) Bu yerda tush real hayotdagi maqsad va orzular ramzi sifatida tasvirlanadi. Til usulida esa epitetlar (“tog‘dek”, “daryo misol”), qiyoslashlar va takrorlar orqali tushning ulug‘vorligi va muhimligi kuchaytiriladi. O‘zbek ertaklarida tushni tasvirlashda ko‘proq ta’riflovchi uslub (“oq yostiqa bosh qo‘ydi”, “ko‘zi ilindi”, “tush ko‘ribdi”) qo‘llanadi. Shuningdek, maromli, ritmik gap tuzilmalari — xalqona, hikoyaviy ruhni saqlovchi o‘ziga xos til xususiyatlari mavjud. Tilla baliqcha kabi ertaklarda tush bevosita suv, baliq, oltin kabi ramzlar orqali tasvirlanadi, bu ramzlar esa o‘zbek madaniyatida orzu, mo‘jiza va rizq timsolidir. O‘zbek xalq ertaklarida tush motivi ko‘pincha hayotiy tajribalar, xalqona hikmatlar va diniy-tasavvufiy dunyoqarashlar bilan chambarchas bog‘liq holda ifodalanadi. Tush orqali tasvirlangan obrazlar ertak qahramonining taqdiriga yo‘l ko‘rsatuvchi, uni sinov va mukofot sari yetaklovchi belgilar sifatida namoyon bo‘ladi. Tahlillarga ko‘ra, o‘zbek ertaklarida tush motivi yaratishda epitetlar, stilistik takrorlar, iboralashgan ifodalar va xalqona ramzlar keng qo‘llaniladi. Masalan, “Alpomish” dostonida Alpomishning tush ko‘rishi uning kelajakdagi sinovlari va qahramonlik missiyasini anglatadi: “Alpomish tushida o‘zining otasi bilan safarga otlanganini va yovlar ustidan g‘alaba qilganini ko‘radi.” Bunday ifodalar tushni voqealarning mantiqiy davomchisi va syujet rivojining asosiy kaliti sifatida ko‘rsatadi. Tush tasvirida ko‘pincha archalar, daryolar, qushlar kabi xalqona ramzlar ishlatiladi. Xususan,

“Zumrad va Qimmat” ertagida qahramonning tushida paydo bo‘ladigan oq qush obraz orqali uning kelajagi va omad yo‘li ramziy tarzda ko‘rsatiladi. Bu holatni O‘zbek adabiyotshunosi Sh. Yo‘ldoshev quyidagicha izohlaydi: “O‘zbek xalq ertaklarida tush ramzi faqatgina voqea rivojiga turtki bermaydi, balki xalqning qadimiy ishonchlari va orzularining ifodasidir.” [Sh. Yo‘ldoshev, 2017, 58-bet]. Bundan tashqari, o‘zbek ertaklarida tush tasvirining poetik uslub orqali jonlantirilgani kuzatiladi. Tushdagi voqealar odatda she’riy ohangda, ritmik gap tuzilmalari bilan ifodalanadi, bu esa ertakning ta’sirchanligini oshiradi. Masalan, “Boy ota” ertagida tushda ko‘rilgan manzara quyidagicha ifodalanadi: "Moviy osmon uzra bir oftob charaqlab chiqdi, uning nuri barcha yovuz niyatlarni yondirib yubordi."

Bu yerda metafora ("oftob" — ezgulik), personifikatsiya ("nuri yovuzlikni yondirdi") kabi usullar orqali tush voqeligi obrazli va estetik shaklda ifodalanadi. Yangi tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, o‘zbek ertaklaridagi tush obrazlari orqali xalq o‘zining diniy-tasavvufiy qadriyatlarini ham ko‘rsatadi. Masalan, Y. Qurbonov o‘z izlanishida quyidagilarni yozadi: “Tushda ko‘rilgan yorqin manzaralar ko‘pincha ilohiy kuchga ishora sifatida xizmat qiladi va o‘zbek xalqining Ollohga bo‘lgan ishonchini aks ettiradi.” [Y. Qurbonov, 2021, 134-bet]. Bundan tashqari, ko‘plab o‘zbek ertaklarida tush orqali beriladigan belgilar o‘zining funksional xususiyatiga ega bo‘lib, syujetning burilish nuqtasini tashkil etadi. Ya’ni, qahramonlar ko‘rgan tushi sabab biror qarorga keladi, harakat qiladi yoki syujet yangi bosqichga ko‘chadi. Shuningdek, tush motivi ertak matnida psixologik tasvir vositasi sifatida ham ishlatiladi. Qahramonlarning ichki kechinmalari, ularning umidlari va xavotirlari tush shaklida ifodalanadi. Xalq og‘zaki ijodining bu xususiyati N. To‘xtasinova tomonidan quyidagicha ifodalangan: “Tush motivi o‘zbek ertaklarida xalqning orzu-umidlarini badiiy shaklga solish, ruhiy kechinmalarini estetik tasvirga ko‘chirish vositasidir.” [N. To‘xtasinova, 2019, 88-bet]. Umuman olganda, o‘zbek ertaklarida tush obrazini yaratishdagi lingvistik usullar: xalqona

ramziy obrazlar (qushlar, archalar, suv, oftob), ritmik va poetik gap tuzilmalari, metafora va simvolika, epitet va xalqona ifodalar orqali boyitilgan bo‘lib, milliy o‘ziga xoslikni va xalqning mental dunyoqarashini chuqur aks ettiradi.

3. Ingliz va o‘zbek ertaklaridagi farqlar va o‘xshashliklar. Ingliz ertaklarida tush motivi orqali yaratilgan obrazlar odatda g‘ayritabiiylik va fantastika bilan boyitilgan bo‘lsa, o‘zbek ertaklarida esa tush ko‘proq ma’naviy–axloqiy belgi sifatida ifodalanadi. Ingliz matnlarida ko‘plab fantastik tasvirlar (“talking animals”, “magical potions”) ishlatiladi va til ko‘proq o‘yinbaxsh, tasavvuriy uslubda quriladi. O‘zbek matnlarida esa ramziy ma’nolar va soddalik ustuvor: tush ko‘pincha yaxshilik va yomonlik, omad va sinov ramzi sifatida talqin qilinadi. Har ikki madaniyatda ham tush motivi yordamida qahramonning ichki dunyosi ochiladi, voqealar rivojiga turtki beriladi. Til vositalari orqali real va ideal olamlar o‘rtasidagi chegara ko‘rinmas holga keladi. Bu esa tush motivining umumiy estetik funksiyasini ko‘rsatadi. Richard Chase (1949) ta’kidlaganidek, ertaklarda tush motivi “individual orzular va kollektiv madaniy qadriyatlar ifodasi sifatida xizmat qiladi” (Chase, 1949).

Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek ertaklarida tush motivi yordamida obraz yaratishning lingvistik usullari tahlil qilindi va qiyosiy farqlari aniqlab berildi. O‘rganilgan materiallar asosida quyidagi natijalarga erishildi: Ingliz ertaklarida tush motivi ko‘proq g‘ayritabiiy va fantastik obrazlar yaratish uchun xizmat qilishi aniqlandi. Til vositalari — metafora, simvol, qiyos va noodatiy tasvirlar — tush olamini jonli va noodatiy ko‘rsatishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbek ertaklarida esa tush motivi axloqiy va ramziy ma’nolarni ifodalash uchun ishlatilgani kuzatildi. Tushlar odatda qahramonning kelajakdagi taqdiri, baxti yoki sinovi ramzi sifatida tasvirlanadi. Til vositalari — epitetlar, xalqona qiyoslashlar va ritmik gaplar — buni ifodalashda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Har ikki madaniyatda tush motivi orqali obraz yaratish nafaqat syujet rivojiga xizmat qiladi, balki qahramonlarning

ichki ruhiy holatini tasvirlashda ham asosiy estetik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Ilmiy ahamiyati shundan iboratki: Tadqiqot natijalari madaniyatlararo til farqlarini, milliy tafakkurdagi tush va orzular obrazini ifodalashdagi o'ziga xosliklarni ochib beradi. Lingvistik va madaniyatshunoslik sohalarida tush motivini o'rganishga yangi yondashuv taklif qilinadi: faqat syujet doirasidagina emas, balki tasviriy til vositalari orqali tahlil qilish zarurati asoslanadi. Ertak matnlarida tush motivi orqali milliy mentalitet va estetik qadriyatlarning til orqali qanday ifodalanishini o'rganish folklorshunoslik va lingvistik tadqiqotlar uchun yangi materiallar beradi. Tadqiqot natijalari lingvistik tipologiya, qiyosiy adabiyotshunoslik, madaniyatlararo kommunikatsiya kabi sohalarda ham amaliy va nazariy ahamiyat kasb etadi.

Xulosa Tush motivi ingliz va o'zbek ertaklarida obraz yaratishning muhim til vositasi sifatida o'z ifodasini topgan. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ingliz ertaklarida tush ko'proq g'ayritabiiy va fantastik olamni ifodalash uchun xizmat qilsa, o'zbek ertaklarida u axloqiy, bashoratli va ramziy ma'nolarni ifodalash vositasidir. Til vositalariga kelsak, ingliz ertaklarida kuchli tasviriylik, metaforalar va simvolik obrazlar yordamida tush motivi jonlantirilgan bo'lsa, o'zbek ertaklarida esa epiteta, xalqona qiyoslashlar va ritmik ifoda uslublari orqali tush mazmuni boyitilgan. Har ikki madaniyatda tush obrazlari qahramonlarning ichki dunyosini ochishda va ertaklar syujeti rivojida asosiy rol o'ynaydi. Mazkur maqolada berilgan tahlillar madaniyatlararo til farqlari va tasavvurlar tizimini yanada chuqurroq o'rganish uchun asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Kelgusida tush motivining boshqa janrlardagi ifodalanish xususiyatlarini ham lingvistik jihatdan tadqiq etish dolzarb ilmiy masala bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Carroll, L. (1865). Alice's Adventures in Wonderland. Macmillan Publishers.

2. Chase, R. (1949). The Jack Tales. Houghton Mifflin.
3. O‘zbek xalq ertaklari. (2005). Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
4. Propp, V. (1968). Morphology of the Folktale. University of Texas Press.
5. Dundes, A. (1984). Sacred Narrative: Readings in the Theory of Myth. University of California Press.
6. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. University of Chicago Press.
7. Lotman, Y.M. (1970). The Structure of the Artistic Text. University of Michigan Press.